

Krkavci, hadí kánoe, draci & vějíř

Etnolog a lingvista Ondřej Pivoda nenápadně skládá **monumentální edici světových mýtů**

O tom, jaké **mýty a legendy** si kdysi u praskajících ohňů vyprávěli lidé mrazivého severu, indiánské Jižní Ameriky, ostrovní jihovýchodní Asie a zemí Dálného východu, nás zpravuje série knih nakladatelství Lingea. Už jsou čtyři. A nejméně dvě ještě přibudou.

MARTIN RYCHLÍK
etnolog

Bylo, nebylo. „V době, kdy země byla prázdná, dlel v nebeském světě jediný tajemný duch, Najninen. Bylo mu smutno, přál si mít syna nebo přítele. Z dlouhé chvíle brousil nůž na kameni, až z něj vyskočila jiskra a spadla na zem. Z jiskry se zrodil Kuikynňaku, Velký krkavec. Nejstarší a nejchytřejší z tvorů (...) Krkavec se stal přítelem velkého Najnineny a pomohl mu stvořit další živé tvory. Tajemný duch vymyslel, jak budou vypadat, a krkavec je zhotovil. Nejprve si vytrhl z křídla pero, položil ho na hladinu a nechal narůst, až se stalo zemí – Kamčatkou, jež má tvar velkého pera. Do pusté země vyryl údolí a řeky, navršil hory a jezera, vysázel stromy a vykřesal oheň. Teprve pak stvořil zvířata.“ A lidi, samozřejmě!

Tak se rodil svět severovýchodních Korjaků, jak před stovkou let zaznamenal etnograf Waldemar Bogoras alias Vladimír Germanovič Bogoraz, jenž k tomu od původních obyvatel slyšel, že bájný hybatel nejprve stvořil zástupy mužů. Povedli se mu, avšak jaksi nemohli rodit další potomky, takže přidal ženu. Krásnou, s dlouhými vlasy, širokými boky a vábívým úsměvem. Všichni po ní zatoužili. Jenže taková, které odmítla, žalem zkameněla a stala se horami. Avšak v jejích tvrdých tělech nadále bijí kamenná srdce – a proto je na Kamčatce tolik sopek.

Tak nějak zní jeden z mýtů, řekli bychom kosmogonických a etiologických, který vysvětloval vznik univerza a jevů

v něm obsažených, jak je viděli Korjakové. My už nemusíme listovat zaprášenými svazky od národopisce Bogorase (jenž proslul studiemi o životě Čukčů a který – jak to tak v SSSR i v Rusku bývá – „náhle zemřel“ ve vlaku, zřejmě vinou agentů NKVD), ale máme text na dosah v knize nazvané přízvučně *Pod křídly Velkého krkavce* (2023).

„Nějaký pečlivý kluk z Brna“

Jejím sestavitelem je etnolog, baltista a lingvista, na jehož úctyhodné dílo *Jazyky domorodé Ameriky* (2023) jsme již zde v *Orientaci* upozorňovali. Obě Pivodovy knihy vyšly péčí nakladatelství Lingea, které od předminulého roku vydává i další mytologické svazky: ještě v témže roce opus věnovaný Jižní Americe a letos opět hned dva (!), asijské. Kde se bere tak závratné tempo tvoření tlustých a pěkných knížek v pisateli narozeném roku 1987?

V předmluvě úvodního *Krkavce* napsal Tomáš Boukal, etnolog a spisovatel, jenž jezdil od devadesátých let na Sibiř a Altaj. „Ještě mám v živé paměti situaci před dlouhou řadou let. Byl jsem v Brně a nějaký neznámý kluk na mě získal kontakt. Zaníceně mi vysvětloval, že se také zajímá o Sibiř. Nakonec jsem musel na návštěvu k němu domů, kde vytáhl své elaboráty. Týkaly se různých aspektů Sibiře, nejen etnologie, ale také geografie a biologie. Jeho texty doplňovala řada obrázků a fotografií. A při pohledu na tyto spisy jsem pochopil, že z toho školáka něco bude. Obdivuhodný byl už sám rozsah prací, ale i pečlivost a trpělivost, s jakými je musel sestavovat a psát. Už tehdy jsem mu záviděl jeho píli,“ uvozuje dílo Boukal.

Vyřčené platí i pro všechny čtyři nové knihy „mytologické edice“ – snad jen fotky chybějí, přičemž je nahradily ilustrace výtvarníka Vladimíra Rimbaly, pérovky z vyřezaných etnografií a mapka 58 etnik. První svazek přináší třináct kapitol o severních oblastech Evropy (Sámové čili Laponci), Asie (Mansijsci, Chantové, Samojedi, Ketové, Jakuti nebo Čukčové) a Grónska s Amerikou (Inuité, Jupité, Dené, Kří), o takzvané *cirkumboreální kultuře*, pro niž jsou typické projevy přezítí v těžkých arktických podmínkách: využití sobů, šamanismus, obytná iglú či

čumy, kajaky a teplý oděv z kožešin (navíc Aleutané/Unangani vynalezli do loděk *bajdarka* i jakýsi vodotěsný oděv ze střev mořských živočichů, zvaný *čig-dach*, ruský *kamlejška*). Ačkoli Ondřej Pivoda především vypráví – a čtivě, je to sečetlý spisovatel, nadaný darem jazyka – o mýtech a legendách, do kvarteta svých knih vnáší i úvodních skicách též plno znalostí o jím vyličených etnikách. Výborný je nápad všudypřítomných „info-boxů“, kresbičkami odlišených rámečků, jež přinášejí zajímavosti: o společnosti,

Mezi Inuity se tomu říkalo *hra po zhasnutí lampy*. „Při ní si spřátelení muži na noc půjčili své ženy. Šlo o způsob upevňování přátelství mezi rodinami.“

„

historii, duchovnu, přírodě a osobnostech. V asijských dílech přibyl i jazykový boxík. A tak se třeba u grónského příběhu Liščí ženy (který zapsal Knud Rasmussen) navíc dozvídáme, proč si měňavou liščí samičku Inuit nejen nabalil, ale proč ji chtěl jeho přítel na noc vyměnit za jím pořízenou zajícodlačici. Říkalo se tomu *hra po zhasnutí lampy*. „Při ní si spřátelení muži půjčili své ženy, od nichž se očekával souhlas. Šlo o způsob upevňování přátelství mezi rodinami a současně účinný prostředek ke zvýšení genetické pestrosti,“ líčí v boxíku Pivoda, který už dávno není oním neznámým „klukem z Brna“, nýbrž doktorem filozofie, jenž léta vyučuje na Masarykově univerzitě.

Svůj zájem o nativní Američany, indiány, ukázal v *Cestě hadí kánoe* (2023). Mýty a legendy jižního světadílu rozdělil dle kulturních oblastí do deseti kapitol, takže jakoby cestujeme od Karibiku přes povodí Orinoka, Andy, kulturně i přírodně pestrou Amazonii až po Mato Grosso a divoké Gran Chaco, nevlídnou Patagonii s Ohňovou zemí, o jejichž neuvěřitel-

ně malovaných obyvatelích vyprávěl jeden z loňských dílů seriálu *LN Etno*. „Příběhy pomáhaly lidem pochopit uspořádání a vznik světa, ale také svět jako takový a úlohu člověka v něm. Tím mu umožňovaly orientaci ve světě a jeho každodenní realitě, ať už šlo o společenské uspořádání, genderové role a rozdělení prací, hierarchii, či etnické a náboženské vymezení. Rada mýtů se zabývá zemědělstvím, lovem a sběrem,“ uvádí amerikanistka Monika Brenišinová z FF UK.

Načrtnutí kulturní pestrosti dokládá mapa 93 etnik, k nimž se vydávali a ptali se na jejich představy cestovatelé či antropologové jako Rafael Karsten (ten kdysi mezi prvními popsal výrobu trofejních hlaviček *tsantsa*), Curt Unkel Ni-muendajú (původně Němec žijící mezi indiány Guaraní), Martin Gusinde (zkoumající Ohňozemce), Gerardo Reichel-Dolmatoff (výzkumy v Amazonii a Kolumbii), slavný Claude Lévi-Strauss (putující k Nambikwárům a uhranutý zdobením Kačuejů) anebo i „náš“ Alberto Vojtěch Frič, jenž opakovaně Jižní Ameriku navštěvoval a přivezl do Prahy na zkušenu Čerwuiše z rodu Čamokoků.

Na cestě za ayahuaskou

Ty všechny Pivoda zná a má načtené; informuje nás nejen o sběrech nativních příběhů, ale opět čtenáři předkládá poutavé životopisné biografie – v boxících osobností. Vypráví mýty o vzniku foukaček (prý z padlého posvátného ptačího pírká, z něž vyrašila třtina bez ohybů, *kurata*, kterou pro lovecké zbraně užívají orinočtí Jekvané), o nechvalně proslaveném šířovém jedu *kurare* (na něj podle Guahibů přišel datlík rezavobřichatý, jenž utrpěné kloval do liánovitě kulčibý, až se omámený duchem a hlavně strychninem svalil na zem) nebo o původu brambor (které zkoušeli upéct andští Ajmarové, přičemž někteří indiáni je mrazem sušili na pokrm zvaný líbezná *čuño*, což nebyla čuňárna, nýbrž prapředek „instantní bramborové kaše“).

Pivoda zdárně využívá svoji jazykovou erudici; někde dochází k drobným překryvům s jeho lingvistickým atlasem Ameriky. Tak se dozvídáme o jedinečném jazyce amazonských indiánů Piraha, jejichž jazyk postrádá třeba obec-

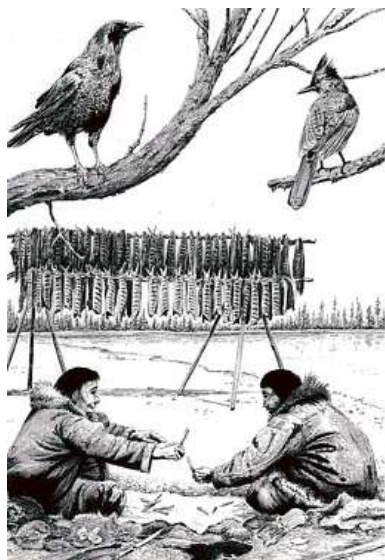
né pojmy jako „pták“ či „strom“. Jazyku piraha „chybějí číslovky, spojky i názvy barev a jeho gramatika nedovoluje tvořit vedlejší věty. Je to jazyk tonální, podobně jako čínština. Většinu slovní zásoby tvoří slovesa, která rozlišují více způsobů a vidů než čeština, ne však čas. Antropolog Daniel Everett to dává do souvislosti s životními hodnotami Pirahaů, kteří žijí tady a teď, nevěnují svoji pozornost minulosti, například uctívání předků, ani plánování budoucnosti.“, upozorňuje mladý etnolingvista.

Hned dvě výpravy do Asie

Soubor mýtů se nově rozrostl o dva díly. Zatímco *Děti Zlatého draka* se věnují jihovýchodní Asii (Thajsku, Vietnamu, Filipínám, Malajsií či obrovské Indonésii), stránkově nakynulé *Tajemství hedvábného vějíře* (obojí s vročením 2025) cílí na příběhy Dálného východu (tedy atraktivního Japonska, Koreje, Číny, Tchaj-wanu a Tibetu). Jak je ihned patrné, nejde již tak úplně o „kulturní oblasti“, ale řazení se řídí hlavně moderními státními hranicemi. S tím se tak trochu pojí i tematické rozřazení záběru knih. Zatímco oba předloňské svazky stavěly takřka výhradně na mýtech a legendách aliterárních společností – nebo „přírodních národů“, jak by kdysi pravil Josef Čapek –, asijská díla rozepjala svá dračí křídla i na psané památky.

Je to správně? Nebylo by kompaktnější soustředění se výhradně na „orální literaturu“ národů jihovýchodní Asie (Ačtů, Bataků, Dajaků, Ifugaů či Toradžů) a ostatní Asie (Ainů, Atajalů, Rjúkjů, Bununů, Mongolů) a japonské či čínské kroniky vynechat? Těžko říci. Je to autorská volba. Jistě pečlivě zvážena, neboť odbornými lektory prvního svazku jsou orientalisté Jakub Hrubý a Tomáš Petrů, druhého navíc Jarmila Ptáčková a Jan Vihan – všichni z Orientálního ústavu Akademie věd ČR. I na tom je vidět, jak poctivě to onen „kluk z Brna“ vede a směřuje. Zatím nám připravil úhrnem 1392 stran (304 + 336 + 320 + 432) skvělého čtení. A stále ještě nekončí. Serii doplní *Divka v krokodýlí kůži* (Afrika) a *Ozvěny bouře mečů* (dávná Evropa).

Autor je vědecký novinář, působí na Univerzitě Karlově. Vydal knihu *Dějiny lidí* (2022).

Dva indiáni Dené (Dena'ínové) hrají hazardní hru pomocí hůlek

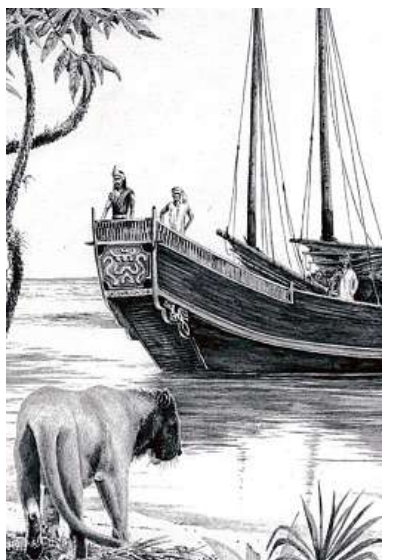
Jihoamerický indián Vitótú hraje na **signální buben** manguaré

Mentavské **čárkované tetování** ze Siberutu (Indonésie)

Japonský hrdina Momotaró vyráží do světa se zvířecími přáteli

Princ, jenž spatřil lva (singa), dle něž dostal Singapur jméno

Rituální figurka sibiřských Evenků (před rokem 1913, Britské muzeum)

Pro ekvádorské Šuáry (Jívaro) neslo i **peří v náušnicích** kouzelné významy

Ohňozemští Yahgani (Yámana) mívali i takovéto **koše z kůry** (kolem 1870)

Mytická postava z Tibetu drží pohár z lebky a sekáč (19. stol., Britské muzeum)

Pánský vějíř z Koreje byl vyroben z papíru a dřeva (před rokem 1925)

Dajacké kouzlo (amulet) s kostěnými prvky z Bornea (asi 1908, Britské muzeum)

Džbánec tvarovaný do **dračí podoby** s modrou glazurou (Vietnam, asi 15. stol.)

Mušské obřadní figura Igorotů čili horských kmenů z Filipín (1920)

FOTO: REPRO KNIHA, KRESBY VLADIMÍR RIMBALA, LINGEA, BRITISH MUSEUM / KOLÁŽ ŠIMON